

Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu

Ottoman Governors and Governorship Foundation from the
Declaration of Tanzimat to the Implementation of
1864 Regulaion Period

Selda Kılıç*

Öz

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti yeni bir süreç içerisine girmiştir. Gülhane Hattı'nın ilanıyla başlayan Tanzimat devrinde, ülke yönetimi problemi temel olarak alınmıştır. Birçok alanda yeni düzenlemeler yapıldığı gibi, vilayet yönetimi ve vilayetin yöneticisi olan valilerin yetki ve görevleri alanında da değişiklikler yapılmıştır. Bu makalede, 1839-1864 arasında getirilen yeni düzenlemelerle, Osmanlı Vali'lerinin görev ve yetkileri, görev süreleri, kimi Osmanlı vilayetlerinde bu yıllarda görev yapan valiler ile bunların görev süreleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Vali, Valilik Kurumu

Abstract

Ottoman Empire, with the declaration of Tanzimat Edict, went into a new duration. At the Tanzimat Period began with the declaration of Gülhane Hattı, the problem of country administration was taken as a base. As many new regulations are made in several areas, change in provinces administration and the authority and duty of governors who were the ruler of provinces were done as well. In this article, new regulations during 1839-1864, the authority and duty of governors, their term of office, governors ruled provinces during this period in Ottoman Empire and their term of office were handled.

Key Words: Tanzimat, Governor, Governorship

* Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Giriş

3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hattı devlet anlayışı ve idaresinde modernleşmenin başlangıcı ve temelidir. Tanzimat Devri bir bürokrasi devri olacaktır. Reşit Paşa, devlet otoritesini, ıslahatı uygulayacak bürokrasinin elinde toplamak suretiyle devleti modernleştireceğine inanıyordu. Bu durum daha sonraları, Yeni Osmanlılar tarafından bu bürokrasinin temsilcilerine karşı açılan mücadeleye bir hürriyet mücadelesi rengini vermiştir. Devletin son bir asırlık tarihinde memleketi ileri götürmek isteyen ıslahatçılar karşılığında dikilen engelleri yenmek için her şeyden önce fazlasıyla merkeziyetçi bir idare ve ona hizmet eden bir bürokrasi yaratmağa çalışmışlardır. Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, bir asırdan beri modernleşme çabalarının başarıları kadar pek çok ağır sorunlar da belki bu özelliğe bağlanabilir¹.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu devletin resmi gazetesi, Takvim-i Vekayi'de yayımlandıktan bir hafta sonra, her eyaletin valisine ve sancak mütesellimlerine ayrı ayrı bir ferman halinde bildirilmiştir². Vergi ve askerlik ile ilgili maddeler hakkında ileride gönderilecek emirlerin beklenmesi, bunun dışında hattaki diğer bütün esasların hemen uygulanması bildirildi. Fermana göre, Gülhane Hattı'nın önce sancak merkezlerinde, şehrin büyük meydanında bütün yöre ileri gelenleri ve halk önünde bir törenle okunması ve sonra kazalara ve kasabalara da birer nüshasının gönderilip, açıklanması isteniyordu³.

Bu makalede Tanzimat'la birlikte eyalet yönetimi ve valilik kurumunda yer alan değişiklikler üzerinde durulacak daha sonra da valilerin görev süreleri ve yetkileri, maiyetleri altında çalışan memurlardan kapı kethüdaları hakkında bilgi verilecektir.

Tanzimat'ın ilanı 1839'da ile birlikte birçok alanda düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan diğer düzenlemelerin yanında vilayet yönetimi ve vilayetin yöneticisi olan Valilerin yetki ve görevleri alanında da değişiklikler sözkonusu olmuştur. Valiler'in yetkileri kısıtlanmış, özellikle onların mali işlere doğrudan karışmaları önlenmiştir. Yeni yönetimin uygulandığı eyaletlerin maliye işleri muhassıllara verilmişti⁴. Ayrıca bunun yanında bir de Muhassıllık Meclisi

¹ H. İnalcık, "Sened-i İttifak ve Hatt-ı Hümayunu". **Belleten**, C. 28. sayı: 112, s. 603.

² Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, T.T.K, Ankara, 1991, s. 180-184.

³ H. İnalcık, "Tanzimatın Uygulanmasına Sosyal Tepkiler", **Belleten**, C. 18, sayı: 112, s. 623.

⁴ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**,

olusturulmuştu. İlk etapta Tanzimat belirli eyaletlerde uygulamaya konulduğundan, eyaletlerde de bu meclisler kurulmuştu.

Vilayet idaresinde Reşit Paşa'nın böyle bir meclisi oluşturmaya en büyük etken eyalet yöneticileri olan valilerin yetkilerini sınırlandırarak halka zulmetmelerini bir nebze olsun azaltmaktır. Bunun yanında Avrupa'ya hoş görünmek düşüncesi de elbette vardı. Bu meclislerin kurulmasıyla birlikte meşveret'e doğru bir adım atılmış gibi kabul ediliyordu. Ayrıca, eyaletlerde oluşturulan bu yeni teşkilat ile de Babıali'ye yani merkeze bağlanıyordu. Valiler, maaşlı bir memur konumuna getiriliyor ve merkeze bağımlılıkları artırılıyordu⁵. Hatta, öyle bir durum oluyordu ki, valiler, defterdar ve askeri kumandanın yetkisi olmadan iş yapamıyorlardı⁶. Artık istediklerini idam eden, kendi hesaplarına vergi toplayan ve eyaletlerdeki servet kaynaklarını istedikleri gibi kendi menfaatlerine uygun olarak kullanan valiler yoktu. Bunlar, kurulan bu idare meclisleri ile görüşmeden bir şey yapamamaktaydılar⁷.

Tanzimat ile birlikte birçok alanda köklü değişimler yapılmasına karşın valilerin atanmasında çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Vasıflı, iyi yönetici yetiştirecek bir kurum olmadığı için atamalar mecburen daha önceki dönemlerde valilik yapmış olanlar içinden yapılmıştır. Bu atamaya ise Dahiliye Nezareti kuruluncaya kadar Sadrazam adına Sadaret Kethüdası bakıyordu. Onun hazırladığı liste Sadrazamın onayından sonra Padişah'a sunulur ve alınan fermanla yürürlüğe konulurdu. Dahiliye Nezareti kurulunca Sadaret Kethüdası'nın görevleri buraya aktarılmış, atama listeleri nezaretçe hazırlanır olmuştur.

Tanzimat Öncesi Dönem

Bu dönemin öncesinde yani II. Mahmut döneminde ise, valilerin hükümet işlerini yürütmüş oldukları konaklar yoğun faaliyetlere sahne

Ankara, 1991, s.225.

⁵ Engelhard, **Türkiye ve Tanzimat, 1826-1882**, İstanbul 1328, s. 99-100.

⁶ Bu konuda Engelhard, "...idare o suretle teşkil edilmişti ki, vali, Meclis-i idare ile istişare etmeksizin hiç bir şey yapamazdı bundan başka nufuz ve selahiyeti bazı ahvalde askeri kumandanın ve defterdarın selahiyeti ile tahdid edilmişti" demektedir. Engelhard, **a. g. e.**, s. 99-100.

⁷ İ. Hakkı Görel, **İl İdaresi**, Ankara 1952, s. 19; İki yıla yakın süren uygulama olumlu sonuç vermediğinden 1842 Martından geçerli olmak üzere yeniden iltizam usulüne dönülmüştü. Bununla birlikte eyaletlerin maliye işleriyle valilerin doğrudan ilgilenmeleri uygun görülmediğinden her eyalete hükümet tarafından birer defterdar gönderildi. Sancak yönetimi kaymakama, kazanın ki ise kaza müdürüne verildi. M. Çadircı, **a. g. e.**, s. 225.

olmuştur. Eyalet merkezinde bulunan muhteşem konaklar vali ve üst düzey yöneticilerin toplanıp fikir alış-verişinde bulundukları yerler olması bakımından önemlidir. Bu konakların yakacak, onarım ve benzeri giderleri de eyalet halkınca karşılanmaktadır. Daha önceleri olduğu gibi bu dönemde de valilere maaş ödenmiyordu. Buna karşılık eyalet halkından toplanan çeşitli vergilerin bir kısmı valilere bırakılıyordu. Ayrıca bütün valiler kendileri için "*imdad-ı hazeriye*" adı altında yılda iki taksitle önemli bir vergi topluyorlardı⁸. Valilerin savaflara katılmaları gerektiğinde de kendilerine "*imdad-ı seferiye*" vergisi ödenirdi. Eyalet yönetimini üstlenen valiler 1836'ya kadar doğrudan Sadrazam'a bağlıydılar.

Valilerin Maiyetindeki Memur; Kapı Kethüdarları

Valilerin maiyetinde çalışan bir memur da kapı kethüdası idi. Bunlar, valilerin Babıali ve resmi dairelerdeki işlerini takip etmek üzere tayin ettikleri memur konumundaydı. Kapı kethüdarları, valilerin tam yetkili vekilleri gibiydiler. Yani, bunlar vali ve mutasarrıfların hükümet merkezinde kullandıkları memurlardı.

Vali ve mutasarrıfların merkeze yapacakları müracaatlar, her eyalet ve sancağın merkezinde bulunan kapı kethüdarları tarafından yapıldı. Bunların görevleri kendisine gelen evrakı günü gününe ulaştırmak, alınan cevabı da ilgili daireye göndermekten oluşuyordu⁹. Örneğin 1852'de bazı vilayetlerin kapı kethüdarları şunlardı¹⁰.

Tavas-Şehr-i Zor Kapı Kethüdası, Teşrifatçı Nazif Bey
Aydın Kapı Kethüdası, Kasım Efendi
Hakkari ve Yanya Kapı Kethüdası, Eşref Bey
Halep, Cezayir-i Bahr-ı Sefid ve Bursa Kapı Kethüdası, Şevket Bey
Süleymaniye ve Konya Kapı Kethüdası, Hilmi Bey
Karesi, Girit ve İzmir Kapı Kethüdası, Hafız Ömer Efendi
Edirne, Üsküp ve Ankara Kapı Kethüdası, Kağan Efendi
Kürdistan Kapı Kethüdası, Aziz Efendi
Şam ve Trabzon Kapı Kethüdası, Besim Efendi

⁸ M. Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, ülke Yönetimi*, Ankara 2007, s.110-111.

⁹ V.Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Ankara 1945. s. 13.

¹⁰ *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1269.*

Canik ve Erzurum Kapı Kethüdası, Nebil Bey
Lazistan Kapı Kethüdası, Vesil Efendi
Edirne, Yozgat, Urfa, İzmit, Musul ve Kıbrıs Kapı Kethüdası, Haled Efendi
Rumeli Kapı Kethüdası, Nurullah Efendi
İşkodra, Kudüs, Maden Kapı Kethüdası, Ali Efendi
Kastamonu Kapı Kethüdası, Galip Efendi
Adana ve Maraş Kapı Kethüdası, Sami Efendi
Filibe Kapı Kethüdası, Nuri Bey
Sivas Kapı Kethüdası, Osman Bey
Ayvalık Kapı Kethüdası, Rafet Bey
Sinop Kapı Kethüdası, Reşit Efendi
Van Kapı Kethüdası, Sezai Efendi ¹¹ .

Eyalet ve sancaklarda değişiklik olduğu zaman kapı kethüdaları da genellikle bir başkasına devredilirdi. Örneğin, 1858 tarihli Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi'nde bu göreve atananların bir kısmının değişmiş olduklarını görmekteyiz¹². Kethüda değişimi esnasında da işler sekteye uğramıştır. Değişim zamanına rastlayan dönemlerde ki evraklar ile ne eski kethüda ne de yenisi tarafından ilgilenilmez ve o iş kalırdı. Gerek bu gibi tatsız durumların ortaya çıkması, gerekse kapı kethüdalarının vali ve mutasarrıfların aldıkları hediyeler nedeniyle, hükümet bu işi uygun bir duruma sokmaya karar verdi. Alınan bir karar ile kapı kethüdalıkları, bundan sonra iş görebilecek yetenekli kişilere verilecekti. Kethüdalar işlerinden başka herhangi bir iş yapamıyacaklardı. Kendilerinde hazineden maaş bağlanacaktı. Bunların maaşları, vali, mutasarrıf ve kaymakamların almakta oldukları maaşlardan her ay yüzde yedisi kesilerek temin edilecekti. Bu amaçla "*Eyalet ve Elviye Kapı Kethüdaları*" adı ile ülkede yeniden on dokuz kapı kethüdalığı oluşturuluyordu¹³.

Aynı zamanda bunların görevlerini ne şekilde yapacaklarına dair "*Kapı Kethüdalık Nizamnamesi*" adı altında bir nizamname

¹¹ Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi. 1269.

¹² Anadolu dışında olan Niş, Hersek ve benzeri yörelerin Kapı Kethüdaları da belirtilmiştir. Bakınız, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1275.

¹³ V. Tönük, a.g.e., s.,133-134.

yayınlanmıştır¹⁴. Bu nizamnameye göre kapı kethüdaları için bir komisyon odası açılıyordu. Bundan böyle taşradan gelen bütün evrak bu odaya gelecekti. Kethüdalar haftada iki gün, yani postaların İstanbul'a geldiği günler, pazar ve salı günleri bu odaya uğrayacaklar, oradan mektub ve yazıları alarak ilgili makamlara göndereceklerdi. Yine kapı kethüdaları tarafından mensup oldukları eyaletler için "*re'sen vurud edecek diğeri cevaben gelecek maruzat için başka başka iki defter*" tutulacaktı¹⁵. Olağanüstü bir iş oluncada, merkezce kendilerine bildirilecek bir iş var ise yine odaya gelinecekti. Bu tarihten sonra, taşradan merkeze gelecek evrak, postahane tarafından kapı kethüdalarının konaklarına değil, gelir gelmez odaya gönderilecekti.

Kapı kethüdaları, memur oldukları eyalet ve livaların halk sınıfının da devlet kapısındaki işlerini görmekle yükümlü idiler¹⁶. Bunlar artık resmi devlet görevlisi sayıldıklarından hediye kabul etmeyeceklerdir.

1849 Tarihli Düzenleme

Kapı Kethüdaları hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra valilerin görev ve yetkilerini belirleyen önemli bir talimata değineceğiz. Tanzimat uygulamalarının istenileni vermemesi nedeniyle ülke yönetiminde yeniden bir düzenlemeye gidildiğini görmekteyiz. Meclis-i Vala'nın hazırladığı ve 1 Ocak 1849 tarihinde yürürlüğe konulan "*Bu defa saye-i şevket-vaye-i cenab-ı mülk-dariden tertib ve teşkil olunmuş olan eyalet meclislerine verilecek talimat-ı seniyyedir*" başlığını taşıyan yönetmelik hazırlanırken, ayrıca valilerin görevleri de belirleniyordu. Bir giriş, dokuz fasıl ve 68 madde şeklinde düzenlenmiş olan bu yönetmelik 1864'de yayınlanan Vilayet Nizamnamesi'ne kadar yürürlükte kalmıştır. Girişte Tanzimat'ın amacı belirtildikten sonra, uygulamada başarıyı sağlamak için Edirne Eyaleti'nden başlanılarak ülke yönetiminin yeni baştan düzenleneceği açıklanıyordu. Ayrıca "*Eyalet Valisi bulunan zatın vazife-i muhavvelleri*" başlığı altında madde numarası verilmeyerek paragraflar halinde valilerin görevleri belirlenmiş ve Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nin eki niteliğinde bulunan yönetmelikte valilerin yapacakları işler de saptanmıştı.

¹⁴ **Takvim-i Vekayi, def'a: 721**, (26 C.evvel 1280).

¹⁵ **Takvim-i Vekayi, def'a:721**.

¹⁶ "*Kapı Kethüdaları memur oldukları eyalete ait umurun hüsn-ı tesviyesi umurunda usulen ve kaide-i mükellef bulundukları gibi mesela bir eyaletten bazı erbab töhmeti istishak ile Dersaadete gelen zahtiyelerin ve sair memurunin avdetlerini teshil edecek esbabın ifasına dahi su 'i gayret edeceklerdir*", **Takvim-i Vekayi, def'a: 721**.

Tanzimat'ın uygulanması, her türlü mülki, beledi ve mali ıslahatın yapılıp, güvenliğin korunması, hukuk kurallarının yerine getirilerek ülkenin bayındırlığı için eyalet meclisince alınacak kararların yürürlüğe konulmasını sağlamak, valinin asıl görevi olarak belirlenmişti. Vali, yönetiminde olan eyaletin her türlü işinde asıl sorumlu ve devlete karşı muhatap olduğundan, alınan kararları da bağımsız olarak yürütecekti. Devlet gelirlerinin miktarı, toplanan ve tahsil edilemeyen gelirlerin neler olduğu defterdar ve kaymakamlar tarafından ona da bildirileceğinden, ortaya çıkan aksaklıklardan o sorumlu olacaktı. Maaş ve masraflar hakkında kurallar dışına çıkılır ve usulsüzlük yapılırsa zarar ilgili memura ödetilecek, valilerin kusurlu oldukları anlaşılırsa onlar hakkında da gereken yapılacaktır. Hiç kimseye zulm edilmeyecek, işkence ve eziyet yapılmayacak, yapıldığı anlaşılırsa valiler sorumlu tutulacaktır. Resmi yazışmalar ilgili bakanlıklarla yapılacak, bir bakanlığı ilgilendiren konu, diğerine bildirilmeyecekti.

Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nde belirtildiği gibi, öteden beri seriatı ilgilendiren konular yine yörenin hakimine havale edilecektir. Hukuk davalarında vali ve diğer görevliler, belli vergiler dışında cerime, rüşvet, buyruldu harcı, hediye ve başka adlarla para ve eşya almayacaktı. Aksi takdirde özel sorumluluk valinin olacaktı. Yol güvenliğinin sağlanması, vali bulunanların çok dikkat edecekleri bir görev olup yönetimlerinde bulunan bölgede, emniyetin sağlanması başarılarının özünü oluşturacaktır. Her ne kadar eyaletlerde görevli memurlar varsa da gerek eyalet merkezi ve gerekse bağlı sancaklarda devleti ilgilendiren her türlü işlemin yürütülmesi, kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasında denetleme görevini valiler yapacaklardır¹⁷.

Vali, meclis başkanı ve defterdarın görevden alınmalarında ya da görev değişiklikleri de Eyalet meclisince geciktirmeden yapılacaktır. Uygunsuzlukları görülenler hakkında gerekli işlemler uygulanacaktır.

1852 Tarihli Ferman'da Valilerin Durumu

Görüldüğü gibi, daha önceleri başka nedenlerle valiler hakkında belirtilen görüş ve düşünceler bir daha tekrarlanıyordu. Uygulamada ise, bütün uyarı ve önlemlere karşın, valilik kurumunda istenilen iyileşme sağlanamamıştır. Yasa dışı uygulamalar, aksaklıklar devam etmiş, arzu edilen başarı elde edilememiştir. Böylece, Tanzimat'la birlikte güçlendirilen merkeziyetçi sistemin sakıncaları çok geçmeden baş göstermiştir.

¹⁷ M.Çadircı, a.g.e., s.227.

Bunları ortadan kaldırmak için 28 Kasım 1852 (15 Safer 1269)'de bir ferman yayınlandı¹⁸.

Bu ferman ile Babıali'ye bağlı bir memur durumuna düşen valilere, eski yetkilerinin iade edilmesi düşünülmüştü. Valiler, maiyetlerinde bulunan memurların hal ve hareketlerinden sorumlu olacaklardı. Bu nedenle kendilerinin idaresi altında bulunan kimseleri de azletmek yetkisine sahiptiler. Bunun dışında asayiş ve genel nizamın korunabilmesi için valilere geniş yetkiler verilmişti. Bütün bu yetkilere rağmen ülkede eşkiyalık önlenemiyordu. Edirne, Trabzon ve İzmir gibi hükümet merkezine uzak vilayetlerde, zabıta eşkiyaya hiç bir şey yapamıyacak bir duruma gelmişti. Bunun da tek sebebi, eşkiya ile karşılaşan askerin, karşı taraftan ateş edilmedikçe hiç bir şey yapamaması idi.

Valilere verilen yeni yetkiler ile herhangi bir olay karşısında görevlendirilen asker ihtarını yaptıktan sonra silahını kullanma yetkisine sahip olacaktı. Eyalet İdaresi ile ilgili olarak alınan bu yeni önlemler ile eyaletlerin merkeze bağımlılığı azaltılmakta idi¹⁹.

Bu idari bölünme ile 1842'de olduğu gibi, ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrılıyordu. Bir eyalete bağlı bulunmadan, doğrudan merkezle iletişim kuran, bağımsız sancakların idareleri de mutasarrıflara bırakılıyordu. Doğrudan doğruya eyalete bağlı olan sancakların yönetimi kaymakamlara, kazanın idaresine de müdürler atanıyordu. Ayrıca, kaymakam ve müdürlerin tayin ve görevleri kurallara bağlanmakta idi. Defterdarlık, kaymakamlık gibi memuriyetlere tayin olan kimselerin seçilme şekli bazı şartlara göre yapıldığından, kaza müdürlüklerinden büyük olan yerlere gönderileceklerin seçilmesi, Maliye Nezareti'yle haberleşerek eskiden olduğu gibi Meclis-i Vala tarafından yapılacaktı²⁰.

Kazalara yeni bir müdür tayini için, vali ve mutasarrıflar, sancak merkezi veya civar kazaların ileri gelenlerinden kazayı iyi idare

¹⁸ "Bu meclisler fenalığı men edemedi... Valiler yalnız başlarına kaldıkları zaman düvel-i ecnebiye konsoloslarının herhangi bir talebini red etmek mesuliyetini kabul edemedikleri halde Mecalis-i İdare nin teşkillerinden sonra bu meclislerin nüfuzu arkasına gizlenerek baası ihtilaf olan mevad için icbaa-ı ecnebiye aleyhine kararlar istihsal ederlerdi." Engelhard, **a.g.e.**, s. 100; İ. Hakkı Görel, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁹ Engelhard, **a.g.e.**, s. 100-101; V. Tönük, **a.g.e.**, s. 112- 113; **Takvim-i Vekayi, def'a: 419**, sene. 1266.

²⁰ **Takvim-i Vekayi, def'a:419**, sene 1266.

edebilecek, adli konuları bilen birisini seçerek merkeze soracaklardır. Ayrıca, devlet malını zimmetine geçirmeyeceğine, Tanzimat'a aykırı hareket etmeyeceğine dair yöre ileri gelenlerinden kefil göstereceklerdi²¹. Bu gibi memurların iyi bir şekilde iş görmeleri vali ve mutasarrıfların en önde gelen görevleri arasındadır. Bunların herhangi birisi zimmetine devlet malını geçirirse, onu seçen vali, mutasarrıf veya kaymakam'a ödettirilecek, suçu işleyen müdür de sürgün edilecekti.

Vali, mutasarrıf, kaymakam ve defterdarlar ara sıra müdürlerin hesaplarını kontrol etmek için teftişe çıkacaklardır. Teftişe çıkmayan yöneticiler, idaresi altındaki bu memurların yaptıklarından sorumlu tutulacaklardı²².

Aynı yıl Meclis-i Vala'da görevli memurların tayin ve görevleri başında bulunmaları hakkında bir karar çıkmıştır. Kararda taşraya tayin edilen memurlardan birçoğu, bir bahane ile İstanbul'da oturmakta veya zamanında görev yerine gitmemekteydiler. Bu da işlerin gecikmesine neden olmaktaydı. Bundan sonra taşraya devletçe gitmemeleri gerekli görülenler dışında, tayin edildikten itibaren bir ay zarfında kendilerine yarım maaş verilecekti. Bu süreden sonra maaşları kesilecek ve sebepsiz yere gitmeyenler azl edilerek, yerlerine başkaları tayin edilecekti²³.

Bu şekilde getirilen yaptırımlar ile yolsuzlukların önüne geçilerek, devlet işleyişinin düzenlenmesi umulmaktaydı.

1858'de Valilik Kurumu

1856 Islahat Fermanı'ndan sonra yayınlanan 22 Eylül 1858 tarihli "*Vülat-ı İzam ve Mutasarrıfın-i Kiram ve Kaymakamların ve Müdürlerin Vezâifini Şamil Talimat*"²⁴ gerek mülki bölünme ve gerekse vali, mutasarrıf ve kaymakam'ların görev ve yetkileri bakımından önemli hükümler

²¹ "Konunun böyle sıkı tutulmasının elbette ki birçok nedeni olmakla birlikte, asıl sebep yapılan usulsüzlüklerin önlenmesi idi. Örneğin; Konya Sancağı içerisinde Seydişehir Müdürü Hüseyin Ağa gerçek mal varlığını gizlemiş, üstelikte bunu ortaya çıkaran memurlara hakaret etmiştir. Bu olay Meclis-i Vala'da görüşülerek, Hüseyin Ağanın gerçek malı ortaya çıkarılarak, suçlu bulunmuş ve müdürlükten azl edilerek, sürülmüştür. **Takvim-i Vekayi, def'a:44**, (16 Receb 1267).

²² **Takvim-i Vekayi, Muharrem 1268, Defa: 459.**

²³ **Takvim-i Vekayi. Defa:462**; V. Tönük, **a.g.e.**, s. 114-115.

²⁴ Bu ferman **Takvim-i Vekayi**'nin 26 R.ahr 1275 (4 Aralık 1858) tarih ve **sayı: 566**'da yayınlanmıştır. Vecihi Tönük, Türkiye'de idare Teşkilatı adlı kitabında ise Takvim-i Vekayi'nin 26 Safer 1275 tarihli nüshasında yayınlandığını belirtmektedir. V. Tönük, **a.g.e.**, s. 117; Ayrıca, **Düstur, II. Tertip**, s. 559.

taşımaktadır²⁵. Bu talimata göre, eyaletlerin yönetimi valiye, livanın yönetimi kaymakama, kazanın yönetimi de müdüre bırakılmıştır²⁶. Bu arada bir eyalete bağlı bulunmayan livaların başında bulunan mülki amirlere de mutasarrıf denildiği yine talimat metninden anlaşılmaktadır²⁷. Talimat'ın hükümleri taşra idarecileri açısından önemlidir.

1842'de olduğu gibi, eyalet livalardan, liva kazalardan, kaza da köylerden meydana gelmektedir. Bu mülki bölümlerden başka 1852 fermanıyla kurulan müstakil sancaklarda bulunmaktadır²⁸.

Bu talimata göre vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görev ve yetkileri de belirlenmiştir²⁹. Ancak, biz burada yalnızca Vali'nin görev ve yetkileri üzerinde duracağız³⁰. Vali, eyalette her işin mercii ve nazırı, Devlet'in özel vekili ve muhatabıdır. Eyalet'in bütün işlerinden sorumludur. Eyalette, genel yürütme yetkisine sahip olmakla bütün kanun, tüzük ve emirlerin uygulanmasıyla görevlidir. Mahkeme ve meclislerin uyuşmazlıklarının çözülmesine yardımcı olmak, kimsenin hakkının kaybolmamasına, kaymakam, müdür ve diğer memurların görevlerini tam olarak yerine getirmelerine, hiç kimsenin haksızlığa uğramamasına dikkat eder. Eyalet içindeki zulüm ve haksızlıklardan da ilk önce vali sorumludur. Halk tarafından verilecek dilekçeleri ilgili yerlere havale eder, yargılama sonucunda verilecek hükmü uygular. Bağlı liva ve ilçelerden eyalet merkezine gelmiş olan iş sahiplerinin işlerinin bir an önce bitirilmesine yardımcı olur. Görev gereği gönderilen zabıta ve mübaşirlerin halktan bedelsiz yem ve yiyecek ve gayri resmi hiç bir şey almamalarına dikkat ve özen gösterir.

Vali, kişi, belediye ve yol güvenliğine dikkat eder ve gözetir. Eski görevlerinden farklı olarak eyalet içinde haydut ve eşkiyanın dolaştıkları yerleri korumakla, gerektiğinde üstlerine eyalet kolluğunu göndermekle, kolluk kuvvetlerinin yetmediği hallerde meclislerce görüşüldükten sonra kolluk kumandanı eline verilecek tutanak ve yazılı

²⁵ Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, I. Cilt, Ankara 1968, s.30-31.

²⁶ " Talimat'ın ikinci maddesi, "*Her eyalet bir vali'ye ve her liva bir kaymakam'a ve her kaza bir müdür'e müfvezdir.*" **Takvim-i Vekayi**, 26 R.ahir 1275, sayı: 566.

²⁷ Talimatın 27.maddesi, **Takvim-i Vekayi**, 26.R.ahir 1275, sayı: 566.

²⁸ İl Genel Yönetimi, **İç Düzen Genel Rapor**, Kitap 5, cilt:I, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972, s.10.

²⁹ Talimatın maddelerini sadeleştirmeden, yalnızca ana başlıklarını sadeleştirerek. V. Tönük kitabının 117- 128. sayfalarında vermiştir.

³⁰ Talimat altı ana başlık ve 46 maddeden oluşmaktadır. V.Tönük, **a. g. e.**, s. 117- 128.

emirle o yerdeki askeri birlikleri göndermekle yükümlüdür. İtaat etmeyenleri vurdurmakla, canlı yakalananları Eyalet Meclis'inde sorguya çekip yargılatmakla ve nizamen gerekenleri kolluk gözetimi altına almakla görevlidir. Aynı zamanda vali, eyalet içinde türeyen haydut ve eşkıyayı yok etmeye mahalli kolluk yetmediği ve yakın yerlerde askeri birlik bulunmadığı zamanlarda, başkente durumun bildirilmesi ve izin alınması nedeniyle geçecek zamanın zarar ve ziyana yol açacağına dair kuvvetli delil bulunduğu takdirde geçici olarak kolluk erleri kaydederek tehlike ve gailenin giderilmesini sağlar. Bu tedbir ve tasarrufunu Babıali'nin bilgi ve onayına sunar. Devlet gelirinin tahsiline gayret eder. Gereksiz olarak tahsilatta gecikme olur, kaymakam ve müdürler zimmetlerine para geçirir ya da meclis üyelerinin vergi, aşar ve resimlerden borçları olup da saklanır, halk üzerinde bakaya devredilir, böylece hazine aleyhine durumlar ortaya çıkarsa teftiş ve soruşturma yaptırıp gereğini yerine getirir. Vali, halktan kararlaştırılan vergiden fazlasının alınmamasına ve devlet mallarının boşuna harcanmamasına dikkat eder. Eyalet Defterdar'ına görevinde yardım ederek gelirlerin zamanında toplanmasını sağlar. Mültezimlerin halkı ezmelerine engel olmakla beraber mültezimlerin ihale şartnameleriyle belirtilmiş haklarını korur.

Vali, eyalet içindeki defterdar, kaymakam, müdür ve diğer memurların amir ve merciidir. Mülkiye, maliye ve benzeri memurların davranışlarını gözetim altında bulundurur. Bu memurların kusur ve hatalarını ihtar ve tenbihle düzeltmeye çalışır. Gerekğinde daha ağır cezalar uygular. Eyalet içindeki mülkiye, maliye ve kolluk memurlarından genel ve özel görevlerine aykırı davranışları memuriyetten çıkarıp yargılattırmaya, yerlerine vekil atamaya ve durumu Babıali'ye bildirmeye görevli ve yetkilidir. Ancak, adam kayırma nedeniyle veya garaz ve düşmanlık ile maiyet memurlarını görevden alır ya da görevlerini değiştirirse sorumlu olur. Vali, maiyet memurlarının gözeticisi ve mercii olmakla beraber bu memurlar da Vali'nin genel ve özel görevlerine aykırı davranışlarını hükümet'e bildirme hakkına sahiptirler. Vali, kaza müdürlerinden görevlerinden alınması gerekenlerin yerine mahallinden güveneceği, değer ve onur sahibi birini sorumluluğu altında müdür olarak atar ve durumu Babıali'ye bildirir. Mahallinde güveneceği birini bulamazsa Babıali'den müdür ister. Vali, atadığı kaza müdürünün zimmetine geçirdiği parayı gerekirse ödemekle yükümlüdür. Kaza müdürlüğü için tavsiye mektubu vermek yasaktır. Ancak bazen devletçe ve gerçekten gerekli olduğu için kaza müdürlüğünde veya kolluk zabıtlığında çalıştırılmak üzere emirname verilebilir. Bunun dışında taşra memurlarına nazırlar ve diğer kimseler tarafından adam tavsiye olunmaz. Sadaret makamı dışında nereden olursa olsun yapılacak tavsiyeler dinlenilmeyip tavsiyename vali tarafından sadarete

sunulur. Aksine davranış sorumluluğu getirir. Kolluk, vali'nin emir ve gözetimi altındadır. Vali, emniyet ve asayişten sorumludur. Zabıta subaylarından ehil olmayanları görevlerinden almaya ve yerlerine ehillerini atamaya yetkilidir. Zabıta erlerinin görevi dışında ve özel hizmetlerde çalıştırılması ve fiilen zabıta da kullanılmayan kimselerin zabıta defterlerine kaydıyla kendilerine maaş ödenmesi yasak olup bu gibi durumlardan vali sorumludur.

Vali, eyalet içindeki bütün memurları gözetimi altında bulundurur. Görevlerine aykırı davranışları memuriyetten çıkarıp yargılamaya yetkilidir. Mülki işleri Babıali'ye yazacağı gibi şeriye, askeriye, bahriye, hariciye, maliye, kolluk ve vakıf işlerini ve diğer konuları ilgili makamlara yazar.

Yukarıda açıklananlardan başka, eyalet içinde bulunan ekilebilir araziye civar köy halkına verip, ekip biçirmek, köylerden kasabalara gelen yolları tamir ettirmek, köprü yaptırmak, nehirlerde eşya taşınması yaptırmak gibi tanm ve ticaretin gelişmesini sağlamak ve devlet gelirlerini artırma tedbirleri almak, mahallinde görülmesi mümkün olmayan işler için Dersaadet'den yardım istemek, memurların ticaret yapmalarına engel olmak, eyalet'in gelişmesi hakkında her yıl Babıali'ye rapor vermek ve görevinin devamı için tedbirleri almak vali'nin görevlerindendir³¹. Vali'lerin yalnızca görevini belirlemek önemli değildir. Tabii ki, mülki idarenin başı olan vali'nin görev ve yetkileri belirlenecektir ancak görevi olan vali'ye bulunduğu yörede bir işi başlayıp, bitirebilecek kadar da bir zaman verilmesi gerekmektedir.

Valilerin Görev Süreleri

Valilere, Tanzimat öncesinde tanınmış olan yetkilerin kısıtlanarak onların alınan kararları yürüten bir görevli konumuna düşürülmeleri, devlet hizmetlerinin gerektirdiği şekilde hızlı karar verme olanağını ortadan kaldırmıştı. Meclislerin aldıkları kararlar ancak Meclis-i Vala'nın onayı alındıktan sonra yürürlüğe konulabiliyordu. Fakat bu durumda da çok zaman geçiyor, yapılacak iş aksayarak valilerin çalışması zorlaşıyordu. Vergilerin toplanmasında yolsuzlukları önlemek için uyulması öngörülen karmaşık yöntemler, hazine gelirlerinin alınmasını engelliyordu. Bütün bunlardan valileri sorumlu tutma sebebi ile valilerin görev yerleri sık sık değiştiriliyordu. Kısa süreli görev yapan valiler de başarısız oluyorlardı.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi birçok vilayet de valilerin görev sürelerinin çok kısa olması onların başarılarını etkileyen bir sebep olmuştur. Doğal olarak insanın bir yere gelip, uyum sağlayıp görevine başlaması ve işi

³¹ İl Geçici Yönetimi, **İç-Düzen Genel Rapor, Cilt I**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972. s. 10-13.

gerçekleştirebilmesi belirli bir süreyi gerektirir. Devletin içinde bulunduğu durumu düzeltmek, yapılan yolsuzlukları, haksızlıkları engelleyebilmek amacıyla son derece iyi niyetlerle oluşturulan Eyalet Meclisleri'nin kuruluş, görev ve sorumluluğu en ince ayrıntılarına kadar belirlenmesine rağmen bu yönetmelikten de istenilen sonuç yine alınamamıştı.

Bu açıdan bazı vilayetlerde görev yapan valilerin isimleri ve görev sürelerini vermekte fayda görmekteyiz. Konya, Edirne ve Hüdavendigar gibi üç büyük vilayet de valilik yapan kişilerin isimleri ve görev süreleri şu şekildedir.

1839- 1895 yılları arasında Edirne de Valilik yapanlar³²

<i>Emin Paşa- 1837- 1840(1253- 1256)</i>
<i>Nazif Paşa- 1840- 1840(12 56- 1256)</i>
<i>Hacı Saib Paşa- 1840- 1840(1256- 1256)</i>
<i>Yakup Paşa- 1840- 1840(1256- 1256)</i>
<i>Osman Nuri Paşa- 1840- 1841(1256- 1257) "Çimen Mutasarrıfı"</i>
<i>Sadr-ı Esbak Mehmet Paşa- 1841- 1843(1257 -1259)</i>
<i>Mustafa Reşit Paşa- 1843- 1844(1259- 1260)</i>
<i>Osman Nuri Paşa- 1844- 1844(1260- 1260) "İkinci defa tayin"</i>
<i>Damad Said Paşa- 1844- 1845(1260- 1261)</i>
<i>Mirza Said Paşa- 1845- 1845(1261- 1261)</i>
<i>Kapudan Tanır Paşa- 1845- 1846(1261- 1263)</i>
<i>Rüstem Paşa- 1846- 1846(1263- 1263)</i>
<i>İsmail Paşa- 1846- 1849(1263- 1266)</i>
<i>Hayreddin Paşa- 1849- 1851(1266- 1268)</i>
<i>Boşnakzade Mehmet Paşa- 1851- 1852(1268- 1269)</i>

³² Edirne Vilayeti Salnamesinde 1814 (1230) tarihinden itibaren valilik görevini yapan kişilerin isimleri verilmiştir. Ancak bizim konumuz 1839'dan başladığı için bu tarihten sonraki valilerin isimlerini vermeyi uygun gördük. **Edirne Vilayeti Salnamesi 1317 (1899), 17. Defa**, s.45; Ayrıca bakınız: Bazı vilayetlerde görev yapan vali ve mutasarrıfların isimleriyle görev yerlerini gösteren cetvel; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), D.H.I.Ü.M., DN: E: 66, SN: 21.**

<i>Sadr-ı Esbak Kıbrıslı Mehmet Paşa-1852- 1853(1269- 1270)</i>
<i>Rüstem Paşa- 1853- 1854(1270- 1271) 'İkinci defa Vali olmuş, zamanında Edirne 'ye telgraf hattı döşenmiştir. "</i>
<i>Sami Paşa- 1854-1855(1271-1272) " Döneminde Dersaadet ile Vilayet arasında ilk telgraf görüşmesi yapılmıştır. "</i>
<i>İsmail Paşa-1855- 1857(1272- 1274) "İkinci defa buraya Vali olmuştur. "</i>
<i>Muammer Paşa- 1857- 1857(1274- 1274) " Döneminde Hükümet Konağı yaptırılmıştır"</i>
<i>Al Yanak Mustafa Paşa- 1857- 1859(1274- 1279)</i>
<i>Hacı Süleyman Paşa- 1859- 1859(1276- 1276) "Vilayet'e Mutasarrıf unvanı ile tayin edilmiş ve bu görevi esnasında vefat etmiştir. "</i>
<i>Ömer Bican Paşa- 1859- 1860(1276- 1277)</i>
<i>Veliddin Paşa -1860- 1860(1277 -1277)</i>
<i>Süleyman Paşa- 1860- 1861(1277- 1278)</i>
<i>Kıbrıslı Mehmet Paşa- 1861- 1863(1278- 1280) "İkinci defa"</i>
<i>Süleyman Paşa -1863- 864(1280 -1281) "İkinci defa, görevi esnasında vefat edip, Edirne de defnolunmuştur. "</i>
<i>Arif Paşa- 1864(1281)" Döneminde Menafi Sandığı kurulmuş, şose inşasına başlanılmıştır. Aynı yıl vefat ederek, Edirne 'de gömülmüştür. "</i>

Hüdavendigar Vilayetinde 1844- 1864 yılları arasında Vali'lik yapan kişiler³³

<i>Dilaver Paşa- 1843- 1843 (1260- 1260)</i>
<i>Salih Paşa- 1843- 1843 (1260- 1260)</i>
<i>Mustafa Nuri Paşa- 1843- 1847 (1260 -1264)</i>
<i>Hasan Rıza Paşa- 1847- 1847 (1264- 1264)</i>
<i>Sadr-ı Esbak İzzet Paşa- 1847- 1848 (1264- 1265)</i>
<i>Sarım Paşa- 1848- 1850 (1265- 1267)</i>
<i>Mısırlı Şerif Paşa- 1850- 1851 (1267- 1268)</i>

³³ **Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 1313 (1895), 22. Defa, s.156.**

<i>Süleyman Paşa- 1851- 1851 (1268- 1268)</i>
<i>Damad Halil Paşa- 1851 -1851 (1268- 1268)</i>
<i>Zeynel Paşa -1851- 1852 (1268- 1269)</i>
<i>Agah Paşa- 1852- 1852 (1269- 1269)</i>
<i>Sadr-ı Esbak Ali Paşa- 1852- 1853 (1269- 1270)</i>
<i>İsmet Paşa- 1853- 1853 (1270 -1270)</i>
<i>Veliddin Paşa- 1853- 1853 (1270- 1270)</i>
<i>Çakılköylü Hamdi Paşa- 1853- 1854 (1270- 1271)</i>
<i>Namık Paşa- 1854- 1857 (1271- 1857)</i>
<i>Saniyen Sinan Paşa- 1857- 1859 (1274- 1276)</i>
<i>Nureddin Paşa- 1859- 1860 (1276- 1277)</i>
<i>Tahir Paşa- 1860- 1860 (1277- 1270)</i>
<i>Nevres Paşa- 1860- 1860 (1277- 1277)</i>
<i>Boşnakzade Mehmet Paşa- 1860- 1861 (1277 -1278)</i>
<i>Saniyen Nevres Paşa -1861- 1862(1278- 1279)</i>
<i>Tevfik Paşa -1862 -1864 (1279- 1281)</i>
<i>Hamdi Paşa- 1864- 1864 (1281- 1281)</i>
<i>Tepedelenlizade İsmail Rahmi Paşa- 1864(1281)</i>

Yukarıda da görüldüğü gibi valilerin görev süreleri, bir çoğunun bir yıl'ı dahi bulmamaktadır. Örneğin, 1853 (1270) yılında Hüdavendigar Vilayet'ine İsmet Paşa, Veliddin Paşa ve Hamdi Paşa olmak üzere üç vali, yine aynı vilayet'e 1843 (1260) yılında da bir yıl içerisinde üç vali atanmıştır. Edirne Vilayet'inde ise, 1877 (1294) yılında, dört ayrı vali görevlendirilmiştir. Bizim verdiğimiz bu örnekler dışında, Devlet Salnameleri ve Vilayet Salnamelerini de incelediğimizde birçok vilayet de bu şekilde 2 ay, 3 ay, 6 ay gibi çok kısa sürelerle vali'lik yapanlar bulunmaktadır. Doğal olarak bu kadar süreler ile göreve atanan bir kişiden yararlı bir iş beklememiz mümkün değildir. Bu nedenle çok kısa sürelerle göreve atanan bu kişiler "halktan ne koparsak kardır" düşüncesiyle halkı soymuşlardır. Tabii ki bu görevlerini gerçekten suistimal edip, kötüye kullanıp görevden alınanlar da vardır. Ancak çözüm

böyle bir davranışı yapan bir kimseyi görevden almak, yerine bir başkasını atamak olmamalıdır. Çünkü yerine gelen kişide aynı davranış içine girecektir.

İşte bütün bu nedenlerden dolayı kişiyi düzeltme, ya da ehil kimseleri göreve atama yerine Osmanlı sürekli olarak bir ıslah ve düzenleme çabalanna girmiştir. Durmadan nizamnameler, yönetmelikler, talimatnameler yayınlamıştır. Ancak bundan da bir sonuç alınmamıştır.

Bu yolsuzlukların ve uygunsuz davranışların devam etmesi üzerine bir çok konuda ne yapılması gerektiğine dair, hükümet'e Valiler tarafından da bir çok layihalar sunulmuştur. Örneğin; Konya Valisi Sami Paşa ile Bozok Mutasarrıfı Münib Paşa tarafından layihalar hazırlanmıştır. Bu layihalarda özellikle kaza müdürlerinin yolsuz davranışları, görevlerini kötüye kullanmaları; vergi toplama meselesi; ziraat, ticaret, imar ile ilgili önerileri; güvenlik sorunu, kazalardaki mal sandıklarının daha iyi yönetilmesi gibi konulardaki önerileri bulunmaktadır³⁴

Bu arada sıkı bir kontrol mekanizmasının kurulmuş olduğunda görüyoruz vali'ler ve müstakil mutasarrıfların danışma gereği duydukları icraatlarında ilgili nezaretlere müracaat etmeleri, Dahiliye Nezareti dışındaki nezaretlerle yaptıkları yazışmaları her iki ay da muntazam bir rapor halinde hazırlayıp göndermeleri istemekte idi³⁵. Ayrıca, valilerle, mutasarrıfların vilayetten geçici olarak, herhangi bir iş için yerlerinden ayrılmalarından sonra onlara vekalet eden Kolordu Fırka Kumandanlarının işlerinin çokluğu nedeniyle bundan böyle görev kabul etmemeleri için Dahiliye Nezareti tarafından bir "tebligat-ı umumi" yayınlanmıştır³⁶. Bunun yanında vali ve mutasarrıflar bütün nezaretlerin mümessili olduklarından merkezdeki şubelerin vali ve mutasarrıflara doğrudan doğruya emir veremeyecekleri de belirtilmektedir³⁷.

28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Ferman'ında Eyalet Meclisleri ile ilgili olarak da şu görüşlere yer verilmişti. *"Eyalet ve Kaza Meclislerinde tebaa-ı Müslime ve İseviyye ve saireden bulunan azanın emr-i intihablarını bir suret-i şahikaya koymak ve aranın doğruca zuhurunu temin eylemek için iş bu meclislerin surat-i tertip ve teşkilleri hakkında olan nizamatin*

³⁴ **Kapıcı Sadaret Müteferrik Defteri, 7149**, 1262 (1845-1846), "Bozok Mutasarrıfı Saadetti Münib Paşa tarafından zikr-i ati hususutu dair tevarüd eden layiha gune çend bend tahrirat-ı....."

³⁵ **B.O.A, D.H.İ.U.M, DN: E\8, SN:32, T: 1333. B. 20 ve B.O.A. D.H.İ.U.M, DN: E\6, SN:36, T: 1333. Ra. 25.**

³⁶ **B.O.A, D.H.İ.U.M; DN: E\3, SN: 106, T:1332. B. 21.**

³⁷ **B.O.A. D.H.İ.U.M; DN:47\2, SN:40, T: 1335. S. 19.**

ıslahına teşebbüs..." edilecekti³⁸. İşte bu görüşe uygun olarak 1856'dan sonra Eyalet Yönetimi'ni yeniden düzenleme çabaları sürdürüldü. 1858 yılı sonlarına doğru Ali ve Fuat Paşa'lar eyaletler üzerinde ıslahata kalkıştılar. Teftiş heyetleri göndermenin yanında yeni bir Vilayet Nizamnamesi hazırlığına girişeceklerdi³⁹. 22 Kasım 1858'de (13 Safer 1275) Vali, Mutasarrıf, Kaymakam ve Müdürlerin görevlerini belirleyen bir talimat ile ülkenin aynı zamanda idari bölünmeside yapılmıştır. Bu talimat ile ülke, eyalet, liva, kaza ve köylere ayrılmıştır. Eyaletin başında bulunan yöneticiye vali, livalann başında bulunan yöneticiye kaymakam, kazaların yöneticisine ise müdür denildiği görülmektedir. Yine, bir eyalete bağlı olmayan livaların başında bulunan yöneticiye de mutasarrıf denilmektedir⁴⁰. Talimat metninden de anlaşılacağı gibi,⁴¹ valilere, eyaletlerde hükümetin tam bir temsilcisi olmak bakımından geniş yetkiler verilmiştir. Valiler, eyalet memurları üzerinde geniş denetleme ve gözetleme yetkilerine sahiptir. Bayındırlık, ziraat ve ticaret işlerinde de görevleri vardır⁴². Herhangi bir eyalete bağlı olmayan liva mutasarrıflarının görevleri de vali'lerinki ile aynıdır. Liva kaymakamları ile kaza müdürlerinin görevleride vali'lerinkine paralellik göstermektedir. Ancak, kaymakamlar, vali; müdürlerse kaymakamlara bağlı olup, bazı özel durumlar dışında hükümet merkezi ile irtibat kurmaya yetkili değillerdir.

Devlet salnamelerinin incelenmesinden 1854-1855 senesinde yapılmış olan mülki teşkilatın ufak tefek farklarla 1859-1860 senesine kadar devam ettiğini görüyoruz⁴³. Aynı yıl içerisinde "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı

³⁸ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi, V. Cilt**, s.262, (Islahat-ı Ferman-ı Hümayun sureti 258-264).

³⁹ M. Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu**, s.224.

⁴⁰ Bu dönemde Osmanlıda vali olmaya aday olup ancak yeterli eyalet bulunmayan durumlarda birkaç liva bir araya getirilip başına da mutasarrıf olarak merkezde görev bekleyen bu paşalar atanırlardı.

⁴¹ "Vülat-ı i'zam ve Mutasarrıfın-ı kiram ile Kaymakamların ve Müdürlerin Vezâifine Şâil Talimat" da valilerin görev ve yetkilerine ayrıntıları ile yer verilmiştir.

⁴² **Takvim-i Vekayı. 26 Rebiyü'lahir 1275, sayı. 566.**

⁴³ Yöneticilerin yetkilerinin yanında bu dönemde vilayet teşkilat yapısında da sıklıkla değişiklik yapma yoluna gidilmiştir. Örneğin, Adana Vilayetine 1854-1855 (1271) de bağlı livalar, İçel. Tarsus, Beylan. Karaisalı, Maraş, iken 1859\60 (1277) da livalar: Tarsus, Liva-ı Beylan, Liva-ı Maraş ve Liva-ı Azır olarak bulunmaktadır. **Devlet-i Aliye-yi Osmaniye Salnamesi, H. 1271, 1277.**

Aydın Vilayeti 1854-1855'de bağlı livalar; Liva-ı Aydın, Liva-ı Saruhan. Liva-ı Denizli, Liva-ı Menteşe iken 1859-1860'da Liva-ı Aydın. Liva-ı Saruhan, Liva-ı Denizli, Liva-ı Menteşe ve Liva-ı Suğla idi. **Devlet-i Aliye-yi Osmaniye Salnamesi, 1271-1277.**

Edirne Vilayeti. 1854-1855'de bağlı livalar; Liva-ı Edirne, Kaza-ı Erbaa-Tekfur Dağı, Silivri, Gelibolu, Filibe, Liva-ı İslimiye'dir. 1859-1860'da ise; Liva-ı Silivri, Liva-ı

Adliye" tarafından alınan bir karar ile de "...Umur-u Mülkiye ve Maliye nin derdest bulunan ıslahat-ı cümlesinden olmak üzere, ehemmiyeti olmayan inzibatı mucib olarak, idaresi kabul olan bazı eyaletler valiliklerinin mutasarrıflığa tahvili..." sözkonusu olmuştur⁴⁴. Yani çok fazla önemi olmayan bazı eyalet valilikleri, mutasarrıflığa dönüştürülerek, bazı livalarında bağılıkları değiştirilmiştir.

Özellikle 1858 talimatnamesi ile eyalet işlerine daha bir önem verilmeye başlandığı görülmektedir. Ancak bu talimatname bile durumun düzeltilmesi için yeterli değildir. Önemli sorunlardan birisi de birçok eyaletin teşkilatının eksik oluşudur. Bu sebepten dolayı da idarelerinde karışıklıklar meydana gelmektedir. Eyaletlerdeki yolsuzluklar, bu durumdan dolayı halkın şikayetleri, vali ya da mutasarrıfların pek çok konuda merkezle görüşerek konuyu halletmek istemeleri, bu yüzden işlerin gecikmesi, eyaletlerin herhangi

Tekfur Dağı maa Vize, Liva-ı Filibe, Liva-ı İslimiye, Liva-ı Gelibolu, Liva-ı Edirne maa Kırk Kilise'dir. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi H. 1271, H. 1277.**

Erzurum Vilayeti'ne 1854-1855'de bağlı livalar; Gümüşhane, Ordu, Çıldır, Kars, Beyazıt iken 1859-1860'da Liva-ı Çıldır, Liva-ı Kars, Liva-ı Bıyazıt, Liva-ı Erzurum. Liva-ı Muş olmuştur. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi H. 1271-1277.**

Harburd (Harput) Vilayeti biraz değişiklik göstermektedir. 1854-1855'de bağlı liva; Maden, Antakya ve Urfa olmak üzere üç iken, 1859-1860'da Liva-ı Maden, Liva-ı Harburd maa Malatya, Liva-ı Behisni nam-ı diğer Siverek, Liva-ı Dersim olmak üzere livalar değişerek sayı dörde yükselmiştir. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi H. 1271-1277.**

Hüdavendigar Vilayeti'ne bağlı livalar ise; 1854-1855'de Erdek, Biga, Karasi, Ayvalık, Liva-ı Kütahya, Liva-ı Karahisar iken, 1859-1860'da Liva-ı Kocaeli, Liva-ı Hüdavendigar, Liva-ı Kütahya (Sultanönü), Liva-ı Karahisar-ı Sahib, Erdek, Liva-ı Biga olmuştur. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi H. 1271-1277.**

1854-1855'de Konya Vilayetine bağlı livalar; Liva-ı Hamid, Liva-ı İçel, Liva-ı Niğde, Liva-ı Ala'iye, Liva-ı Burdur, Liva-ı Teke, Liva-ı Konya iken 1859-1860'da Karaman vilayet olmuş, Konya vilayet merkezi durumuna gelmiştir. Bağlı livalar ise; Liva-ı Hamid, Liva-ı Burdur, Liva-ı Teke, Liva-ı Ala'iye. Liva-ı İçel. Liva-ı Konya, Liva-ı Niğde bulunmaktadır. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi. H. 1271-1277.**

Kastamonu Vilayetine 1854-1855'de bağlı livalar; Kastamonu, Viranşehir, Sinob, Karahisar-ı Sahib ve Kütahyadır. 1859\60'da ise Liva-ı Bolu. Liva-ı Viranşehir. Liva-ı Kastamonu, Liva-ı Sinob'dur. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi H. 1271-1277.**

Trabzon Vilayeti ise 1854-1855'de; Tokad, Lazistan, Karahisar-ı Şarki, Canik, Gümüşhane bağlı livalardır. 1859-1860'da ise; Liva-ı Canik, Liva-ı Ordu, Liva-ı Gümüşhane, Liva-ı Trabzon ve Liva-ı Lazistan'dır.

Aynı şekilde örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Van, Canik, Sivas, Kürdistan, İzmir Vilayetlerine bakıldığında da pek fazla bir değişiklik olmadığını görmekteyiz. **Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye Salnamesi, H. 1271-1277.** Yukarıda adı geçen vilayetlerin **Vilayet Salnameleri, H. 1271-1277.**

Dönemin salnamelerinden bu örnekleri artırmak mümkündür. Burada bir kısmı verilmiştir.

⁴⁴ **Takvim-i Vekayi, 15 Cemaziye-1-ahır 1276, def'a. 576.**

birinde çıkan bir karışıklığın idarenin kötü olduğuna bağlanarak yöneticilerin sıklıkla değiştirilmesi ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız pek çok sebepten dolayı eyalet yönetiminin yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya koymuştur. 1864 düzenlemesine böyle bir yapı içerisinde gidilecektir.

Sonuç

1839'da Tanzimat Fermanı'nın uygulamaya sokulmasıyla birlikte uygulama alanında birçok sorun ortaya çıkmıştır. Gerek bu sebepten gerekse de Osmanlı üzerindeki dış baskılar dolayısıyla Osmanlı yöneticileri taşra teşkilatını yeniden düzenleme yoluna gitmişlerdir. Bu yüzden Tanzimat'ın hemen akabinde, 1840-1852 yılları arasında Taşra yönetiminde son derece önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle 1842 düzenlemesiyle köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Valilerin yetkileri azaltılmış, Maliye işleri Defterdara aktarılmıştır. Taşradaki bu yeni düzenlemeler 1849'da çıkarılan bir yönetmelikle kurallara bağlanmıştır. Bu durum 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi'nin Mithat Paşa tarafından valilik yaptığı bölgedeki uygulamasının ardından 1867 'de tüm imparatorlukta uygulanmaya kadar devam etmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ise, Tanzimat'tan sonra taşra yönetiminde yapılan ilk sistemli düzenlemedir. Fransız yönetim örgütlenmesini model olarak alan nizamnamede özellikle yönetsel bölünme alanında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile vali en üst düzeyde hükümet temsilcisi konumu ile aynı zamanda denetleyici durumuna getirilmiştir. Ancak Taşra yönetimi konusunda Tanzimat sonrasında son derece önemli değişiklikler yapılmasına rağmen uygulamadaki aksamalar nedeniyle sık sık valilerin görevden alındığını, üç ay veya beş ay gibi görev yapan valilerin bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Edirne'de 1840 tarihinde Nazif Paşa, Hacı Saib Paşa, Yakub Paşa, Osman Nuri Paşa olmak üzere bir yıl içerisinde dört vali değişikliği gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde benzeri örnekler farklı vilayetlerde de aynıdır. Böyle bir durum da doğal olarak valilerin başarılı olmasını engellemekte, görev ve yetkileri ne olursa olsun hizmetlerin aksamasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu aksamalar da yine yeni düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki, Osmanlı yönetimi çok da istenilen düzeyde başarı sağlayamamış olsa da bu dönemde çağının gereklerine uygun düzenlemeleri yapmaya çaba sarfetmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Idare-İ Umumiye Evrakı, D.No:E/66, S.No:21**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Idare-i Umumiye Evrakı, D.No:E/8 S.No:32,T:1333.**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Idare-i Umumiye Evrakı, D.No:E/6 S.No:36,T:1333 Ra.25.**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Idare-i Umumiye Evrakı, D.No:E/3 S.No:106,T:1332 B.21.**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Idare-i Umumiye Evrakı, D.No:47/2 S.No:40,T:1335 S.19.**

Gazeteler

Takvim-i Vekayi, 1280, Defa:721

Takvim-i Vekayi, 1266, Defa:419

Takvim-i Vekayi, 1268, Defa:459

Takvim-i Vekayi, 1268, Defa:462

Takvim-i Vekayi, 1267, Defa:448

Takvim-i Vekayi, 1275, Defa:566

Takvim-i Vekayi, 1275, Defa:576

Salnameler

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1269.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1271, 1275, 1277.

Edirne Vilayeti Salnamesi, 1317, Defa:17.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1313, Defa:156.

Kitap ve Makaleler

Çadircı, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara 1991.

Çadircı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi**, Ankara 2007.

Çankaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I.Cilt**, Ankara 1968.

Engelhard, **Türkiye ve Tanzimat, 1826-1882**, İstanbul 1328.

Görelî, İsmail Hakkı, **İl İdaresi**, Ankara 1952.

İl-Genel Yönetimi, **İç Düzen Genel Rapor, Kitap 5, Cilt: I**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972.

İnalcık, Halil, “Sened-i Ittifak ve Hatt-ı Hümayun”, **Bellefen, C: 28, Sayı: 112.**

İnalcık, Halil, “Tanzimatın Uygulanmasına Sosyal Tepkiler”, **Bellefen, C. :18, Sayı: 112.**

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, V. Cilt**, Ankara 1983.

Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, T.T.K., Ankara 1991.

Tönük, Vecihi, **Türkiye’de İdare Teşkilatı**, Ankara 1945.